

بررسی مکی یا مدنی بودن سوره الرحمن

چکیده محتوایی

بیان مدعا (حجت الاسلام دکتر علوی مهر): نزول قرآن در بستر زمانی خاص و مرتبط با تاریخ عصر نزول صورت پذیرفته است و طبیعی است که آشنایی با تاریخ نزول سوره ها و آیات قرآن کریم و شرایط نزول آن، کم و بیش در شناخت و فهم بهتر آیات قرآن کریم مؤثر است. شناخت مکی و مدنی بودن آیات و سوره، تلاشی در همین راستا یعنی فهم صحیح مراد خداوند است. عالمان علوم قرآنی از عصر اول، به این علم توجه داشته و آن را رونق داده‌اند و در زمانهای بعد نیز مورد توجه بیشتری قرار گرفته است. در این بین در تشخیص مکی یا مدنی بودن برخی سوره بین دانشمندان، بنا به دلایل متعددی، اختلافاتی بوجود آمده است. سوره «الرحمن» یکی از این سوره های اختلافی است. اهمیت پرداختن به مکی یا مدنی بودن این سوره، به روایات ترتیب نزولی بر می گردد که نزول این سوره را قبل از سوره دهر (انسان) می‌دانند؛ زیرا در صورت مکی دانستن سوره انسان روایات صحیحی که معرف نزول این سوره در شأن اهل بیت (علیهم السلام) است مورد خدشه قرار می‌گیرد. و عده‌ای به خاطر اینکه این دسته از روایات را رد کنند به دنبال اثبات مکی بودن سوره انسان هستند. لذا اثبات مدنی بودن سوره الرحمن، نه تنها روایاتی مانند: عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ)، قَالَ: «سُورَةُ الرَّحْمَنِ نَزَلَتْ فِينَا مِنْ أَوْلِيَّهَا إِلَى آخِرِهَا». منقول در منابع شیعی پیرامون این سوره تحکیم می بخشد بلکه مدنی بودن سوره انسان و روایات شأن نزول مربوط به آن را نیز تقویت می‌کند. از نظر پیشینه این بحث، به طور عمده در تفاسیر، آغاز سوره و در بحثهای علوم قرآنی در جدول سوره های مکی و مدنی مورد بحث قرار گرفته است، پژوهش یا مقاله مستقلی در این زمینه یافت نشد.

ناقد اول (حجت الاسلام دکتر شفیعی): تجمیع آرا و مقارنه‌ای و تطبیقی بودن این مقاله و بهره‌مندی از تتبع مناسب با استفاده از حدود 70 منبع که غالبا دست اول هستند از ویژگی‌های مثبت مقاله است. همچنین بغه تحلیلی بودن مقاله و برخوردار بودن از ساختار مناسب مقاله از دیگر ویژگی‌های این مقاله است. و اما نقاط ضعف مقاله؛ لازم است در مقاله، ثمرات بررسی و پردازش این مقاله در نظر گرفته شود که برخی مصادیق آیه مثل آیه‌ای که به لؤلؤ و مرجان اشاره شده و سایر مصادیق نیاز به پردازش دارند تا مشخص شود اگر مکی باشد و یا مدنی، چه تصویری برای آیات مطرح خواهد شد. نقطه ضعف دیگر، نحوه بررسی قائلین بود که نیاز بود اقوال با صراحت بیشتری مطرح شود؛ چرا که بعضی نظرات آنها به نحوی است که برخی از آیات سوره الرحمن را مکی و برخی دیگر را مدنی می‌گویند و یا برخی در یک کتاب خویش سوره الرحمن را مکی و در کتابی دیگر، سوره الرحمن را مدنی می‌دانند. مضافا آنکه تعداد قابل توجهی از مفسرین و اندیشموران و برخی آثار مهم مثل تفسیر اثنی عشری و کنز الدقائق، اساسا ورود به بحث نداشته‌اند. مطلب دیگر، در نظر گرفتن سیر تاریخی بحث است؛ این‌که موافقین و مخالفین به مکی یا مدنی بودن سوره الرحمن میان مفسرین و اندیشموران با در نظر گرفتن سیر تاریخی ثبت و ضبط شوند. به منظور حفظ همگونی مقاله، لازم است به دلایل متمرکز شد به جای آن‌که به بررسی نظر قائلان پرداخته شود. با توجه به این‌که ارائه دهنده قائل به مدنی بودن سوره الرحمن است، در عین حال لازم بود به بررسی نقدهای قائلین به مکی بودن سوره الرحمن نیز پرداخته شود؛ همچنان که برخی ادله نقد به قائلین مکی بودن سوره الرحمن به مدنی بودن نیز وارد است که نیاز به بررسی دارد. ناقد دوم (حجت الاسلام دکتر امینی تهرانی): مقاله بهره‌مند از نقاط مثبت قابل توجهی است که جناب دکتر شفیعی دارایی به آن پرداختند. در عین حال، برخی موارد در این مقاله و ارائه نیاز به بررسی مجدد دارد که یکی از این مطالب، مبحث مفهوم‌شناسی است که مطالب مطابق با سیر نگارش مفهوم‌شناسی بررسی نشده است. همچنین مناسب بود به سیر تاریخی سوره از حیث نام‌های دیگر آن نیز بررسی شود. مطلب دیگر، مشخص شدن مبانی از منظر نویسنده است که می‌توانست در سه قسم حدیثی و روایی و تاریخی و ادبیات و سیاق آیه به بررسی مبانی پرداخته شود تا مشخص شود روش و محتوا از منظر نویسنده مطابق با این سه‌گانه به چه کیفیتی است و این‌که نویسنده نسبت به این سه‌گانه مدنظر خویش در قیاس با سایر مفسران و اندیشموران چه اشتراکات و افتراقاتی دارند. محور ارائه ادله لازم بود به صورت دسته‌بندی ارائه شود که می‌توانست در قالب ادله روایی، سیاق و ادبی و علوم قرآنی و سپس بخش بعدی که مؤیدات است، بررسی شود. بحث بعدی، تبیین ثمرات این بحث است که از حیث علوم قرآنی ذیل تبیین شأن نزول و از حیث کلامی لازم بود به صورت تفکیک شده بررسی شوند؛ حتی ممکن است بتوان ثمرات در مبانی تفسیری و حتی ثمرات سیاسی نیز طرح شود.

مدیر کرسی (حجت الاسلام محمدی): ایشان با طرح پرسش‌های حصار و سایر مطالب طرح شده توسط ناقدین و جمع بندی نهایی، به حسن ختام این کرسی پرداختند.